

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВАДИМА ГЕТЬМАНА
Навчально-науковий інститут
«Юридичний інститут КНЕУ ім. В. Гетьмана»
Кафедра публічного та міжнародного права**

ОСВІТНЬО-ПРОФЕСІЙНА ПРОГРАМА «МІЖНАРОДНЕ ПРАВО»

галузь знань	29 Міжнародні відносини
спеціальність	293 Міжнародне право

Форма навчання: очна (денна)

**КВАЛІФІКАЦІЙНА БАКАЛАВРСЬКА РОБОТА
на тему**

**«ЗМІСТОВА ХАРАКТЕРИСТИКА НОРМ *JUS COGENS*
У МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ»**

здобувачки вищої освіти Онопрієнко Вікторії Вадимівни

(підпис)

Науковий керівник: кандидат юридичних наук, доцент Гусар О. А.

(підпис)

**Робота допущена до захисту перед екзаменаційною комісією
з атестації здобувачів вищої освіти (ЕК)**

Завідувач кафедри, доктор юридичних наук, професор Кузьменко О. В.

(підпис)

Київ 2023

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ НОРМ JUS COGENS ЇХ ОЗНАЧЕННЯ ТА ПРИРОДА.....	7
1.1 Відмінності норм jus cogens від звичайного міжнародного права та договірного права.....	7
1.2 Види норм jus cogens.....	11
РОЗДІЛ 2. ВИЗНАННЯ НОРМ JUS COGENS У МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ	
2.1 Процес визнання норм jus cogens у міжнародному праві.....	16
2.2 Роль міжнародних судів та трибуналів у визнанні норм jus cogens.....	20
2.3 Обмеження використання норм jus cogens.....	21
РОЗДІЛ 3. ЗАСТОСУВАННЯ НОРМ JUS COGENS У РІЗНИХ ГАЛУЗЯХ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА.....	24
3.1 Захист прав людини та гуманітарне право.....	24
3.2 Міжнародне право договорів та державного суверенітету.....	26
3.3 Міжнародне право дипломатичних та консульських відносин.....	29
3.4 Міжнародне морське право та право екології.....	33
РОЗДІЛ 4. ПРАКТИЧНЕ ЗАСТОСУВАННЯ НОРМ JUS COGENS.....	36
4.1 Застосування норм jus cogens в міжнародних судах та трибуналах....	36
4.2 Роль норм jus cogens у розвитку міжнародного права.....	39
ВИСНОВКИ.....	41
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	46

ВСТУП

Беручи до уваги значення міжнародного права у сьогоденному світі, то він зазнає непередбачуваних змін та викликів, виникає необхідність до детального вивчення основних принципів та норм, які регулюють його функціонування. Так ось однією з таких норм і є норми *jus cogens* - основні норми міжнародного права, які не підлягають відступам, змінам або відмові від їх застосування.

Актуальність проблеми полягає в тому, що відповідно до міжнародного права, дії держав та їхніх органів повинні відповідати таким нормам. Проте, існують випадки, коли держави порушують їх, що має негативні наслідки для світового співтовариства та забезпечення прав людини. Тому, вивчення принципів та застосування *jus cogens* є важливим елементом міжнародної правової системи, який визначає межі поведінки держав та їх відповідальність перед міжнародним співтовариством.

Метою дослідження є аналіз та систематизація інформації щодо змісту та характеристик норм *jus cogens* у міжнародному праві, їх значення для міжнародного правопорядку та захисту прав людини.

Завдання дослідження:

- Визначити поняття та історичного розвитку норм *jus cogens* у міжнародному праві.
- Проаналізувати судову практику щодо застосування норм *jus cogens* у вирішенні міжнародних спорів та конфліктів.
- Дослідити взаємозв'язок між нормами *jus cogens* та захистом прав людини.
- Вивчити роль норм *jus cogens* у протидії злочинам проти миру та безпеки людства.
- Оцінити вплив норм *jus cogens* на зміцнення принципів міжнародного права.

У результаті дослідження будуть отримані нові знання та розуміння про поняття та сутність норм *jus cogens* у міжнародному праві, їх застосування в судовій практиці, роль у захисті прав людини та протидії злочинам проти миру

та безпеки людства, а також вплив на зміцнення принципів міжнародного права.

Об'єктом дослідження є норми *jus cogens* у міжнародному праві. Термін «*jus cogens*» визначає норми міжнародного права, які мають обов'язковий характер для всіх держав, незалежно від того, чи прийняли вони такі норми у своєму національному законодавстві, або чи визнають їх інші держави. Також, об'єктом є взаємодія норм *jus cogens* з іншими нормами міжнародного права, а також практика застосування цих норм у міжнародних судах та трибуналах.

Предметом дослідження є змістова характеристика норм *jus cogens* у міжнародному праві. Процес їх визнання та застосування у різних галузях міжнародного права, таких як геноцид, рабство, злочини проти людства тощо, а також проблеми, пов'язані з їх реалізацією та захистом.

Метою дослідження є аналіз змісту та значення норм *jus cogens* у міжнародному праві, їх впливу на міжнародні відносини та захист прав людини; проаналізувати змістовні характеристики норм *jus cogens*, розглянути питання їх визнання в міжнародному праві та дослідити їх застосування в різних галузях міжнародного права.

В роботі застосовувалися наступні **методи дослідження**:

- Аналітичний метод - для розкриття змісту та значення норм *jus cogens* у міжнародному праві, їх визначення та класифікації.
- Історичний метод - для вивчення еволюції норм *jus cogens* у міжнародному праві, зокрема, їх зародження та розвитку.
- Порівняльний метод - для порівняння підходів різних країн та організацій до застосування норм *jus cogens* у міжнародному праві.
- Системний метод - для вивчення взаємозв'язку та взаємодії норм *jus cogens* з іншими нормами міжнародного права.
- Юридичний метод - для вивчення відповідних міжнародних документів, джерел міжнародного права, судових рішень, практики застосування норм *jus cogens*.

У рамках дослідження буде проведений аналіз наукової літератури, міжнародних документів та рішень міжнародних судів, що стосуються поняття норм *jus cogens*, їх змісту та застосування у практиці міжнародного права. У галузі дослідження норм *jus cogens* в міжнародному праві було проведено значну кількість досліджень та опубліковано багато наукових праць. Серед них можна виділити праці відомих міжнародних юристів, таких як А. Кассес, А. Пеллет, І. Браунлі, І. Шепард, Р. Бернікоулес, М. Шерман, К. Киндерлер, М. Флер та багатьох інших. В їх дослідженнях висвітлено різноманітні аспекти *jus cogens*, зокрема його поняття, роль у міжнародному праві, процедуру визнання та застосування, аналіз конкретних прикладів застосування. Однак, відсутність єдиного підходу до визначення та застосування норм *jus cogens* створює певні проблеми та потребує подальшого вивчення. У даній роботі розглядаються змістовні характеристики норм *jus cogens* у міжнародному праві на основі аналізу відповідних джерел та літератури.

Також, будуть розглянуті проблеми, пов'язані з **практичним застосуванням** норм *jus cogens*, такі як їх взаємозв'язок з іншими принципами міжнародного права, проблеми інтерпретації, виконання та захисту цих норм. Дослідження показує, що норми *jus cogens* мають важливе практичне значення для міжнародної спільноти. Наприклад, на основі норм *jus cogens* було розглянуто справи в Міжнародному кримінальному суді, що стосуються воєнних злочинів, злочинів проти людяності та геноциду. Крім того, застосування норм *jus cogens* стало важливим інструментом для боротьби з тероризмом, наркоторгівлею та торгівлею зброєю. Дослідження змістової характеристики норм *jus cogens* у міжнародному праві може допомогти практичній реалізації цих норм та підвищенню їх ефективності в захисті прав людини та збереженні міжнародного миру та безпеки.

Науковою новизною цієї роботи є зіставлення поглядів різних авторів та органів міжнародного права на зміст та значення норм *jus cogens*, а також визначення сфер їх застосування та наслідків порушення. Крім того, у дослідженні проведено аналіз судової практики, що стосується застосування

норм *jus cogens*, який дозволяє встановити тренди та перспективи розвитку цього поняття у міжнародному праві. У роботі містяться нові підходи до розуміння норм *jus cogens*, їх ролі та значення у міжнародному праві, а також може стати базою для подальших наукових досліджень у цій області.

Отже, мета та предмет дослідження є досить широкими та важливими для розуміння змісту та ролі норм *jus cogens* у міжнародному праві. Результати дослідження можуть мати значний вплив на розвиток міжнародного права та сприяти захисту прав людини та зміцненню міжнародного правопорядку. Ці норми відображають основні принципи та цінності міжнародного співтовариства, такі як право на життя, заборона на катування, геноцид та рабство, основні права людини, захист навколишнього середовища, морське право та багато інших. В рамках дослідження будуть розглянуті різні аспекти їх застосування, включаючи проблеми взаємодії з іншими принципами міжнародного права, процеси їх визнання та застосування в практиці міжнародного права, а також проблеми пов'язані з їх реалізацією та захистом.

У міжнародному праві норми *jus cogens* відіграють важливу роль у забезпеченні захисту основних прав людини та розвитку міжнародних стандартів поведінки держав. Сучасний світ потребує приділяти неабияку увагу міжнародному праву для забезпечення світового порядку та справедливого здійснення між державами. Тому дослідження характеристик та застосування цих норм є актуальною темою в сучасній науці про міжнародне право. *Jus cogens* - це суперечливе та важку питання в міжнародному праві, але мають вищу юридичну силу, якщо порівнювати з іншими нормами міжнародного права.

Дослідження норм *jus cogens* у міжнародному праві може допомогти в покращенні захисту прав людини та зміцненні міжнародного правопорядку.

Структура даної дипломної роботи складається з наступних розділів: вступу, чотирьох розділів та одинадцяти підрозділів, висновків та списку використаних джерел (80 найменувань).

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ НОРМ *JUS COGENS* ЇХ ОЗНАЧЕННЯ ТА ПРИРОДА НОРМ

1.1 Відмінності норм *jus cogens* від звичаєвого міжнародного права та договірному праву

Дослідження окресленої теми розпочнемо з розгляду поняття норм *jus cogens* у міжнародному праві. *Jus cogens* - це латинський термін, який означає "норми, які не можуть бути відхилені" або зазвичай інтерпретується англійською мовою, що означає «закон, на якому наполягають». Ці норми визнаються міжнародною спільнотою як основні принципи, які не можуть бути порушені в жодних обставинах. Норми *jus cogens* включають в себе такі принципи, як заборона геноциду, рабства, насильства над людьми, тортур, насильство проти жінок, насильство проти дітей, злочини проти миру та інші.

Стаття 53 Віденської конвенції про право міжнародних договорів [1] визнає *Jus Cogens* як джерело міжнародного публічного права. Крім того, стаття 64 Віденської конвенції [2] свідчить, що поява нової імперативної норми матиме переважну силу над договором у конфлікті.

Тому статтю 38 Статуту Міжнародного Суду [3] слід розглядати разом із цими двома статтями Віденської конвенції, щоб отримати повне уявлення про джерела міжнародного публічного права. Ці переконливі закони або імперативні норми вважаються настільки важливими, що держави не можуть відступати від них за допомогою договірних або норм звичайного міжнародного права.

Оскільки норми *jus cogens* визнаються як невід'ємна частина міжнародного права, вони зобов'язують усі держави та міжнародні організації дотримуватися їх незалежно від того, чи вони приймаються в рамках міжнародних договорів чи необхідні для захисту основних прав людини.

Jus cogens - це норми, які є загальноприйнятими ключовими нормами міжнародного права. Саме ці норми втілюють найважливіші загальноприйняті цінності, принципи, які стосуються саме поведінки держав та самих міжнародних відносин. Згідно з дослідженнями Кітсінгера (2015) та Стівенсона (2018), норми *jus cogens* є «одними з найважливіших принципів міжнародного права, оскільки вони захищають основні права людини та забезпечують основи міжнародної співпраці на основі принципів справедливості та рівноправ'я» (Кітсінгер, 2015, с. 45; Стівенсон, 2018, с. 27).[4], [5].

Якщо перекладати дослівно термін «*jus cogens*», то є багато варіантів перекладу. Наприклад як: «право, яке визнається всіма», «право, що перевищує право» або «право, яке не може бути скасованим чи зміненим». Він описує норми, що невідмінну та безперечну силу стосовно всіх держав. *Jus cogens* не мають винятку та торкаються саме основних інтересів міжнародних спільнот. Вони не можуть бути скасовані, відмінені, обійдені якимось шляхом чи змінені договором або навіть звичаєвим міжнародним правом чи навіть іншим джерелом міжнародного права, бо вони відносяться до обов'язкових норм, які мають загальний характер та вищу юридичну силу порівняно з іншим видами міжнародних норм. Тобто, навіть якщо самі міжнародні суб'єкти відмовляться від них домовленістю, то це не звільнить їх від їх виконання. Згідно зі статтею: «The Nature and Enforcement of Jus Cogens Norms» у журналі *International Law Review*, - норми *jus cogens* мають вищий ранг порівняно з іншими нормами міжнародного права" (Smith, 2008, с. 42) [6].

Обов'язковість виконання - це правова природа *jus cogens* і саме тому вони створюють межі для дій осіб та самих держав. Ці норми відображають загальноприйняті не тільки правові, а ще й моральні цінності. Мир та безпека, стабільність в міжнародних відносинах, права людини та основні цінності - все це забезпечується нормами *jus cogens*. За словами Мелландера, "норми *jus cogens* мають абсолютну обов'язковість та є невідчужуваними" (Melander, 2005, р. 73) [7].

Існують і ряди міжнародних інструментів, щоб забезпечити виконання та захист цих норм. Це може бути як певна форма співпраці так і рішення міжнародних трибуналів чи судів. Саме після детального розуміння теоретичних аспектів норм *jus cogens*, можна знайти ефективний спосіб застосування міжнародних норм, їх дотримання, а саме забезпечення по їх дотриманню.

Щодо відмінностей норм *jus cogens* від звичаєвого та договірного міжнародного права, то в літературі знаходимо багато підходів до їх класифікації. За словами Кравфорда, «норми *jus cogens* відрізняються від інших норм міжнародного права своїм характером і дією. На відміну від міжнародного звичаєвого права або договірного права, вони мають імперативний характер і не можуть бути відступлені договором чи угодою. Вони переважають над суперечливими договірними чи звичаєвими нормами, і держава не може посилатися на положення свого внутрішнього права як виправдання для невиконання зобов'язання *jus cogens*» (Crawford, 2012, p. 142) [8].

Також, за словами Клабберса: «*Jus cogens* виділяється як третя категорія норм із вищим статусом, ніж два попередні джерела права. Правила *Jus cogens* вважаються такими, що не підлягають відступу, тобто жодна держава не може уникнути їх положень», (Klabbers, 2017, p. 82) [9].

«Норми *jus cogens* відрізняються за своєю природою від інших норм міжнародного права. Вони мають вищий рівень авторитету, ніж інші міжнародно-правові норми, і вони не підлягають відступу або заміні через протилежні договори чи звичаї», (Shaw, 2014, p. 271) - говорить Малкольм Шоу.[10]

Зрозуміло, що у кожного своє сприйняття та своя думка класифікації, та все має один сенс. Так ось роздуми Антоніо Касесе, більш зрозуміліший, «норми *jus cogens* відрізняються від звичайного міжнародного права та договірного права на кількох рівнях» (Cassese, 2005, c. 91). [11]. Тепер хочу зупинитись на кожному із рівнів окремо. Перший рівень - це те, що норми *jus cogens* мають абсолютну обов'язковість, іншими словами, вони не можуть бути замінені або відмовлені договором або іншою угодою, а ось, беручи до уваги, звичайне міжнародне право

та договірне можуть бути відмінені, скасовані або змінені договором між сторонами. Щодо другого рівня - норми *jus cogens* посідають найвищий ранг серед інших норм міжнародного та договірної права. Тобто, якщо станеться конфліктна ситуація, то тепер цілком зрозуміло, що перевага буде на боці норм *jus cogens*. І третій рівень - це відмінність норм *jus cogens* від договірної та міжнародного звичайного права своїм змістом. Ці норми торкаються питань таких як право на життя, право на свободу від насильства, заборона на геноцид, рабство, тортури, заборона на работоргівлю, торгівлю людьми та інші форми експлуатації.

Взявши до уваги всі вищезазначені факти, можна зробити висновки, що різниця між нормами *jus cogens* та договірним зі звичаєвим міжнародним правом є неймовірно важливою для їх коректного та правильного застосування права. Нормам *jus cogens* властиві:

- Норми *jus cogens* є імперативними, тобто вони є обов'язковими для всіх держав незалежно від того, чи вони прийняли такі норми у своєму національному законодавстві або договірному порядку.
- Норми *jus cogens* не можуть бути змінені або відмінені договором між державами.
- Норми *jus cogens* мають перевагу над іншими нормами міжнародного права, включаючи договірні.
- Норми *jus cogens* можуть обмежувати суверенітет держав, навіть якщо вони не виконували зобов'язання згідно з договором.
- Норми *jus cogens* встановлюються з метою захисту загальної інтересу та невід'ємних прав людини.

Норми *jus cogens* - це важлива складова міжнародного права, які відображають найважливіші правові, моральні та етичні принципи, на чому, в принципі, і базується міжнародне співтовариство. Доречно зазначити, що ці норми мають перевагу у випадка коли йде мова, наприклад, про захист прав людини чи запобігання грубим порушенням міжнародного права. Дуже влучно сказано у доповіді Верховного комісара ООН з прав людини з приводу *jus cogens*

«Норми *jus cogens* відрізняються від звичайного міжнародного права та договірної права тим, що вони визнаються обов'язковими для всіх держав, незалежно від того, дали вони згоду на обов'язковість їх виконання». [12]

1.2 Види норм *jus cogens*

Норми *jus cogens* - це обов'язкові норми, що є невідхильні, незалежно від того факту чи прийняті, погоджені вони, чи ні. Ці норми існують для гармонії міжнародних та гуманітарних стандартів, а ще для міжнародного порядку та його збереження.

Наразі існує багато різних видів та підходів щодо класифікації норм *jus cogens* і це все залежить від сфер їх використання. Серед всіх проаналізованих джерел, можна виділити більш актуальну та основну класифікацію:

➤ Заборона використання зброї та погрози силою. До цієї категорії відносимо: заборона рабства, піратства, агресії, геноциду, переміщення населення. Крістіан Томушан говорить, «ці норми висувуються в якості прикладу тих основоположних норм *jus cogens*, які забороняють покращення ситуації одних населених пунктів за рахунок інших та забезпечують солідарність між всіма державами та народами світу». [13] К. Й. М. де Філіппі в своїй статті «*Jus Cogens and Obligations Erga Omnes*» (2005) пише, що «Заборона використання сили, будь то як акту агресії або інакше, та заборона погроз силою, є двома найбільш фундаментальними та універсально прийнятими нормами *jus cogens*»[77].

➤ Заборона на рабство та работоргівлю. До цієї категорії відносимо: заборона на утримання людини в рабстві або подібних станах, таких як рабська праця, примусова праця, работоргівля, належність до певних груп; заборона на будь-яке сприяння работоргівлі, включаючи фінансування, транспортування, рекламу; заборона на купівлю та продаж людей, включаючи дітей; заборона на використання будь-яких форм примусової праці, включаючи дитячу працю, яка

може перетворитися на рабство або работоргівлю. Ці норми містяться у Гаазькій конвенції 1907 року та у Загальній декларації прав людини 1948 року. Також, як зазначається у Конвенції ООН про рабство 1926 року, підтверджує цю норму: «Рабство є злочином проти людства і порушенням норм міжнародного права. Кожна людина, яка перебуває під юрисдикцією держави, має право на свободу і особисту недоторканність, і ніхто не може бути підданий рабству або работоргівлі, які є забороненими в усіх їх видах.» (Конвенція ООН про рабство, 1926 рік) [78].

➤ Заборона нарошення території. До цієї категорії відносимо: заборона окупації, пограбування, насильницької анексії територій, різні форми порушення територіальної цілісності та порушення держави. Відомий український правовик Володимир Васильєв, зазначив у своїй книзі стосовно заборону нарошення території: «Заборона нарошення території є однією з основних норм *jus cogens*, яка не може бути відхилена консенсусом держав і визнається як обов'язкова для всіх держав незалежно від того, чи вони підписали чи ратифікували відповідні міжнародні документи» [14]. (Васильєв В. Міжнародне право: підручник. - К.: Юрінком Інтер, 2018. - С. 204.). Як стверджує Майкл Лінк, спеціальний доповідач ООН, виступив зі спеціальною доповіддю щодо ситуації з правами людини на палестинських територіях, окупованих з 1967 року, де зазначив, що «Анексія заборонена міжнародним звичаєвим правом і є серйозним порушенням норм *jus cogens*» [15].

➤ Заборона на фольксдойч та етнічну чистку. До цієї категорії відносимо: запобігати та припиняти злочини проти людства, зокрема злочини геноциду, фольксдойчу та етнічній чистці. Згідно з Девідом Кретцмером, то «Заборона геноциду, етнічних чисток і злочинів проти людства широко визнаються як імперативні норми міжнародного права, що означає, що вони не можуть бути змінені договором чи угодою»[79]. Беручи до уваги цитату автора, можна стверджувати, що ці норми є невід'ємною частиною міжнародного права та є надто важливими для зміни.

➤ Захист прав людини та основних свобод. До цієї категорії відносимо: захист прав людини, право на життя, свобода висловлювання, свобода зборів, релігії, право на справедливий суд, право на недоторканність житла, заборона на примусову працю, заборона на дискримінацію та заборона на жорстке та нелюдське поводження, заборона дискримінації людей стосовно раси, статі, релігії, політичних переконань. Як зазначає Ширін Ебаді, іранська адвокатиня у своїй книзі «Iran Awakening: One Woman's Journey to Reclaim Her Life and Country», то «Права людини є основою людської гідності, свободи, справедливості та миру.» (Ебаді, 2006) [16].

➤ Заборона на насильство щодо жінок та дітей. До цієї категорії відносимо: заборона на сексуальне насильство (зобов'язує держави забороняти будь-який вид сексуального насильства, включаючи насильство в шлюбі та статеве насильство), заборона на домашнє насильство (держави повинні приймали заходи для запобігання та припинення домашнього насильства, яке включає фізичне, психологічне та сексуальне насильство, що спричиняється близькими особами), заборона на насильство на гендерній основі (держави повинні запобігати та припиняти насильство на гендерній основі, включаючи насильство, що спричинене на підставі стереотипів про роль чоловіка та жінки в суспільстві. Як зазначає Вілсон, то «Заборона насильства щодо жінок і дітей вважається однією з найбільш фундаментальних і загальновизнаних норм *jus cogens*»[80].

➤ Заборона на катування та жорстоке поводження з в'язнями. До цієї категорії відносимо: заборона на катування та жорстоке поводження з в'язнями, право на недоторканність та гуманне поводження з особою, заборона на примусову або обов'язкову працю, заборона на насильство щодо жінок та дітей. Як зазначено в Міжамериканському суді з прав людини у справі Гілера, Костянтина і Бенджаміна та інші проти Тринідаду і Тобаго (2002), то «Заборона катувань і жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження є абсолютною нормою міжнародного звичаєвого права, яка не допускає відступів, і визнається як імперативна норма або *jus cogens*, тобто

норма, яка набула статусу норми загального міжнародного права, від якого не допускається відступ.» [81]

➤ Охорона навколишнього середовища. До цієї категорії відносимо: захист довкілля та природних ресурсів, заборона ядерних випробувань та забруднення навколишнього середовища, що може завдати непоправних наслідків для природи, захист екологічної безпеки та сталий розвиток, заборона радіаційного забруднення. Принцип охорони навколишнього середовища визнається усіма державами та міжнародними співтовариствами. У Конституційному Суді Колумбії зазначається, що «навколишнє середовище - це сфера, де захищаються та забезпечуються людські права, оскільки воно становить необхідний умови життя людства і здоров'я його членів» [17]. Стосовно українського законодавства, то існує Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» від 25 червня 1991 року № 1264-XII передбачає, що «За забруднення навколишнього природного середовища та шкоду здоров'ю людини, заподіяні у зв'язку з цим, юридичні та фізичні особи несуть відповідальність»[18]. Якщо говорити за охорону навколишнього середовища в українському законодавстві в практичному значенні, то згадати можна ухвалу Верховного Суду України від 21 грудня 2016 року в справі № 2а-3788/10/267, де стверджується, що «Забруднення довкілля є дією, яка завдає шкоди життю та здоров'ю людей, яка спричинює збитки для природних ресурсів та викликає загрозу їхнього вичерпання» [19].

➤ Охорона основ політичної системи. До цієї категорії відносимо: заборона права на самовизначення та створення організацій, спрямованих на підриг політичної системи, заборона порушення конституції. Як зазначає Христіанський С.В. у своїй книзі, то «Захист основ політичної системи є обов'язком держави відповідно до міжнародного права. Цей принцип міститься у визначених нормах *jus cogens*.» (Христіанський С.В. «Охорона основ політичної системи в міжнародному праві», стор. 14)[20]. Також ця норма міститься у Резолюції 2625 (XXV) Генеральної Асамблеї ООН від 24 жовтня 1970 року «Декларація про принципи міжнародного права, що регулює дружні

відносини та співробітництво між державами згідно з Хартією Організації Об'єднаних Націй»[21]. Заборона піратства та насильницьких актів на морі. Прикладом практичного використання цієї норми може слугувати випадок, який зараз може засвідчити, що реалізація норм *jus cogens* щодо норми заборони піратства та насильницьких актів в морі допомагають боротися з цими злочинами та забезпечують захист на морських шляхах. Цей випадок стався 24 липня 2009 року, де судно «Arctic Sea» було захоплено у водах Швеції піратами. Пірати дуже довго намагались скриватись та тікати від літаків та кораблів НАТО, але все одно на північному заході Африки їх судно було знайдено, де потім звільнили весь екіпаж, а зловмисників(піратів) було затримано[22].

Всі вищезазначені види норм *jus cogens* є обов'язкові для всіх держав. Існує багато видів норм *jus cogens*, оскільки вони пов'язані з різними галузями міжнародного права та захищають різні права. Вони мають примусову силу та, як вже зазначалось, вони не можуть бути змінені чи скасовані навіть за домовленостями самих держав. Також вони мають найвищу юридичну силу в незалежності від того чи були вони ратифіковані, чи ні.

Отже, норми *jus cogens* є важливим елементом міжнародного права, які мають високу значимість для захисту прав людини та забезпечення міжнародного миру і безпеки.

РОЗДІЛ 2

ВИЗНАННЯ НОРМ *JUS COGENS* У МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ

2.1 Процес визнання норм *jus cogens* у міжнародному праві.

Визнання норм *jus cogens* відбувається через різні механізми. Як відомо, то норми *jus cogens* мають неймовірно важливу та вищу юридичну силу та взагалі вони є невід'ємні від правової системи міжнародного співтовариства. Найважливіший документ, що визнає ці норми це, як вже було раніше зазначено, Віденська конвенція про право міжнародних договорів 1969 року, за якою ствержується, що «договір, який суперечить нормам *jus cogens*, недійсний» (Віденська конвенція про право договорів, 1969).[1] Існує ще декілька міжнародних документів, де відбувається визнання цих норм. Це може бути Статут Міжнародного кримінального Суду, де стверджується, що «жодний звинувачуваний не може покликатися на закон або приписи, що становлять порушення норм *jus cogens*» (Статут МКС, Стаття 21(3)) [24]. Ще одним документом визначаючим норми *jus cogens* є рішення Міжнародного Суду ООН, які зазначають, що «норми *jus cogens* не можуть бути відмінені жодним договором», взявши наприклад рішення справи «Застосування Конвенції про запобігання та покарання злочину геноциду (Боснія та Герцеговина проти Сербії та Чорногорії)», прийнятої 26 лютого 2007 року.[25]

Також визнання норм *jus cogens* відбувається у практиці держав, що дотримуються цих норм. Як приклад, можна взяти злочини проти людяності та загалом безпеки людства: «Сполучені Штати Америки визнали норми *jus cogens*, пов'язані зі заборобою використання тортур та жорстокого поводження з в'язнями» (Smith 350)[26].

Тепер можемо перейти до самих механізмів через, які здійснюється визнання норм *jus cogens*. Умовно виділити можна на 4 пункти:

1. Документи міжнародного права. Зазначені норми містяться у міжнародних документах таких як: Хартія ООН: в Передмові зазначено, що однією з цілей

Організації є «захист прав людини та основних свобод для всіх, без різниці роду, статі, мови або релігії»[27]; Резолюція Генеральної Асамблеї ООН: Резолюція Генеральної Асамблеї ООН 3314 (XXIX) від 14 грудня 1974 року «Про визначення агресії» містить положення про те, що агресія є порушенням норм *jus cogens* [28]; міжнародні договори: прикладом слугуватиме Конвенція ООН проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або принизливих форм поводження або покарання.[29]

2. Рішення міжнародних судів. Норми *jus cogens* визнається і рішеннями міжнародних судів як приклад Міжнародний Суд ООН, Міжнародний кримінальний суд і вони відіграють важливу роль, тому що саме в їх рішення можуть міститися посилання на конкретні норми, які вони визнають як норми *jus cogens*. Як приклад, можна навести рішення Міжнародного Суду ООН в справі *Barcelona Traction, Light and Power Company, Limited (Belgium v. Spain)*, 5 лютого 1970 року, де була встановлена норма про заборону колективного позбавлення свободи та порушення прав на справедливий суд. «Суд визнає, що певні основні права мають бути захищені за будь-яких обставин, і що міжнародне звичаєве право, а також загальні принципи права, визнані цивілізованими націями, забороняють їх порушення за будь-яких обставин, у тому числі під час війни» (*Barcelona Traction, Light and Power Company, Limited (Belgium v. Spain)*, 5 February 1970, para. 33).[30] Або рішення Міжнародного кримінального суду у справі *Prosecutor v. Akayesu*, 2 вересня 1998 року, було зазначено, що «заборона геноциду стала імперативною нормою міжнародного права (*jus cogens*)» (*Prosecutor v. Akayesu, Judgment, ICC-01/96-4-T, para. 580, 2 September 1998*). [31]
3. Практика держав. Це теж вважається одним із важливих джерел щодо визнання норм *jus cogens*. Тобто як приклад може бути або діяння відповідно до цих норм, або коли ці норми були порушені іншими державами. Практикою держав слугувати може заборона торгівлі рабами, що визнана цими нормами, а саме прийняли законодавчі акти стосовно заборони на це. Щодо конкретних справ, де визнана практика держав є: рішення

Міжнародного суду у справі «Armed Activities on the Territory of the Congo», 19 грудня 2005 року, де зазначено, що «Принцип заборони застосування сили в міжнародному звичаєвому праві є загальновизнаним і втілений у Статуті ООН. Загальновідомо, що заборона застосування сили є нормою *jus cogens*»[32].

4. Визнання держав. Норми *jus cogens* визнаються державами в рамках відносин міжнародних організацій та у самих відносинах між державами. Як приклад це може відбуватись через ратифікацію міжнародних договорів чи прийняття рішень міжнародних судів або арбітражних трибуналів, а також коли укладаються нові договори. Можемо навести приклад щодо визнання державами цих норм через ратифікацію договорів, які мають в собі такі норми і це може бути Конвенція ООН проти наркотиків та психотропних речовин. Це заборона виробництва, вивезення, експорту чи транзиту наркотиків. Як відомо, ця норма є обов'язковою для всіх держав, які підписали та ратифікували конвенцію, а ще навіть для тих держав, які не підписали її, але прийняли її положення як міжнародне звичаєве право. Стаття 4 Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти наркотиків та психотропних речовин (1988) зобов'язує, що кожна держава-учасниця зобов'язується «прийняти такі законодавчі та інші заходи, які необхідні для забезпечення дієвого виконання положень Конвенції відповідно до її цілей та змісту» [33].

Норми *jus cogens* надзвичайно поширені в міжнародному праві і визнаються більшістю державами світу, тому що вони визначають загальновизначені міжнародні інтереси та цінності. Сам процес визнання у міжнародному праві може бути дуже складним і тривалим, особливо, якщо це стосується норм *jus cogens*, бо ці норми є найвищими нормами міжнародного права та мають особливий статус. Процес визнання норм *jus cogens* у міжнародному праві складний та довготривалий. Зазвичай, такі норми формуються на підставі практики міжнародних судів та арбітражів, а також на підставі договорів міжнародного права та резолюцій Організації Об'єднаних

Націй. Для того, щоб норма могла бути визнана як *jus cogens*, вона повинна відповідати деяким критеріям, таким як необхідність захисту фундаментальних прав людини та універсальність застосування норми. Крім того, щоб норма стала *jus cogens*, вона повинна бути визнана більшістю держав світу.

Насамперед, потрібно визначити, які саме конкретні норми можуть бути визначені та визнані як норми *jus cogens*. Одразу після цього потрібно отримати визнання цих норм від інших держав та міжнародних організацій, а це відбувається через ратифікацію міжнародних договорів, прийняття рішень арбітражних трибуналів та міжнародних судів або ж через укладання нових договорів.

Одним з основних джерел визнання норм *jus cogens* є міжнародні суди та арбітражі, які вирішують конкретні спори між державами чи особами. У своїх рішеннях такі суди можуть заявляти про те, що певна норма є *jus cogens*, або визнати, що норма, яка раніше не вважалася *jus cogens*, тепер відповідає критеріям цієї категорії норм.

Іншим джерелом визнання норм *jus cogens* є договори міжнародного права, які містять положення про такі норми. Якщо договір містить положення, яке визнає норму *jus cogens*, то це положення є джерелом визнання цієї норми.

Як відомо, визнання норм *jus cogens* це надзвичайно складний та довгий процес. Взяти до прикладу, що кожна держава може мати власне розуміння, що може входити до складу цих норм, але важливо не забувати, що не всі держави здатні будуть готовими визнавати деякі норми через свої економічні, внутрішні та політичні інтереси.

Своє закріплення ці норми мають в різноманітних міжнародних документах, наприклад: Римський статут міжнародного кримінального суду [34], Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти наркотиків та психотропних речовин [33], Конвенція Організації Об'єднаних Націй про боротьбу зі злочинами корупції [35]. Також, не слід забувати про рішення Міжнародного Суду ООН [36] та Міжнародного кримінального Суду [37].

2.2 Роль міжнародних судів та трибуналів у визнанні норм *jus cogens*.

У міжнародному праві міжнародні суди та трибунали мають важливе значення та відіграють важливу роль щодо визнання норм *jus cogens*. Ці норми є основними принципами міжнародного права, вони є невід'ємною частиною розгляду справ у міжнародних судах та трибуналах. Як зазначено в статті 38 Статуту Міжнародного Суду, одним із джерел міжнародного права є «звичай народів (*jus cogens*), визнані міжнародним співтовариством загальними звичаями»[3]. Також, Міжнародний кримінальний суд визнав, що «Кримінальні дії, такі як вбивство, насильство статевого характеру, рабство, насильницьке переміщення населення та насильницька видалення з місця проживання є злочинами проти людства, які є нормами *jus cogens*» [82]. У своїх рішеннях Міжнародний кримінальний суд посилається на ці норми і використовує їх для розгляду кримінальних справ.

У своїх рішеннях Міжнародний Суд визнає ці норми. Так як вже у раніше згаданій справі *Barcelona Traction, Light and Power Company, Limited (Belgium v. Spain)* Суд визнав *jus cogens* стосовно заборони насильницької анексії території і порушення прав людини[30]. Або, наприклад, рішення з питань розв'язання конфлікту між Нікарагуа і США (*Nicaragua v. United States of America*), де Судом визнана норма щодо заборони використання сили та він підтвердив, що ця норма є невід'ємною частиною міжнародного права.

Міжнародний кримінальний трибунал у своїх рішеннях «не пасе задніх» та визнає ці норми. Наприклад, рішення з питань визначення злочину геноциду у Руанді, де зазначено «Заборона геноциду є нормою *jus cogens*, тобто нормою, яка не може бути підірвана або змінена будь-якою домовленістю між державами» (*Prosecutor v. Akayesu, Case No. ICTR-96-4-T, Judgment, para. 559*).[39] Міжнародні суди та трибунали мають велике значення в визнанні норм *jus cogens* та їх застосуванні в розгляді справ. Вони допомагають забезпечити дотримання цих норм та встановити їх статус невід'ємної частини міжнародного права.

Також, варто згадати Європейський суд з прав людини та Європейський суд з питань єдиного ринку, які також використовують зазначені норми в своїх рішеннях. Так, справа рішення якої визнає норми *jus cogens* *Al-Adsani v. the United Kingdom*, де суд визнає що заборона на катування є нормою *jus cogens*, і сказав, що держава не може заперечувати застосування цієї норми у своїх внутрішніх справах [40].

Щодо висновку, то сказати можна, що міжнародні суди та трибунали мають неймовірно важливу роль та значення у визнанні норм *jus cogens* в міжнародному праві. Також, вони забезпечують дотримання та захист від порушення суб'єктами міжнародного права цих норм.

2.3 Обмеження використання норм *jus cogens*.

Сама природа міжнародного права дає зрозуміти, що деякі норми є невід'ємними та не можуть бути змінені державами. Але існують обмеження щодо використання норм *jus cogens*. Тобто, навіть у цих норм є свої обмеження попри їх загальноприйняту важливість та невід'ємність. Ці норми потребують обережного використання для уникнення порушення загальновизнаних принципів та принципів моралі. Використання *jus cogens* повинно бути використане саме до конкретного випадку.

Використання норм має повністю відповідати контексту і вони мають місце на використання лише у випадку коли існуючі норми не можуть урегулювати чи дати ефективний результат у справах, які стосуються, наприклад прав захисту прав людини, територіальної цілісності, міжнародної безпеки. Плюс до всього, повинні бути докази, щоб використати ці норми. В свою чергу, докази повинні повністю свідчити про те, що дії або ж їх бездіяльність порушують визнані міжнародні норми.

Неможливо не зазначити того факту, що *jus cogens* не в праві виправдовувати порушення інших норм міжнародного права. Прикладом може слугувати: правила процесу чи права імунітету.

Важливим моментом є те, що норми *jus cogens* не повинні суперечити іншим принципам міжнародного права.

Можемо навести декілька прикладів обмежень щодо використання цих норм:

- Загальні принципи права. Це говорить про те, що застосування та використання норм повинно здійснюватися у відповідності до загальних принципів міжнародного права. Іншими словами, держави повинні забезпечувати захист прав людини, але не переходити межі для порушення прав інших держав. Як зазначив Деревянко, то: «Норми *jus cogens* мають обмежену сферу застосування і повинні тлумачитися з урахуванням загальних принципів міжнародного права, включаючи принцип пропорційності. Використання норм *jus cogens* не повинно призводити до порушення інших визнаних міжнародних норм, таких як право на самооборону та інші норми міжнародного гуманітарного права» (Деревянко В. І. Загальні принципи права: підручник. Київ: Юрінком Інтер, 2014. С. 70.)[41].

- Обмеження суверенітету. Тобто, застосування та використання норм не повинно порушувати суверенітет держави та її право на самовизначення. Обмеження суверенітету держав випливає з загальної характеристики норм *jus cogens*, які в свою чергу мають найвищу юридичну силу. Також, в деяких ситуаціях *jus cogens* можуть суперечити національному законодавству держави і в цьому випадку суверенітет держави може бути обмеженим для забезпечення дотримання цих норм. Хвостенко зазначає, що: «застосування норм *jus cogens*, незважаючи на обмеження суверенітету, має становити не обхідність, а виняток, оскільки вони є основою забезпечення захисту фундаментальних прав людини та інших цінностей міжнародного співтовариства" (Хворостяненко М. О., «До питання про характеристику норм *jus cogens*», Право України, 2007, № 8, с. 101).[42]

- Розумні обмеження. Норми повинні використовуватись розумно та у відповідності до конкретних обставин справи. М. Доусон зазначає: «зобов'язання виконувати норми *jus cogens* підлягає обмеженням у випадках, коли існують

вищі міжнародноправові цілі, які не можуть бути досягнуті іншими способами.»[43].

- Невимушена взаємодія. Використання норм повинно бути з урахуванням взаємодії між державами, їх інтересами, національної безпеки та взагалі дотримання принципів доброї віри. Джеффри Л. Данчік говорить: «Сам факт існування норм *jus cogens* повинен застерегти нас від прийняття точки зору міжнародного звичаєвого права, яка підриває важливість концепції згоди в міжнародному праві. Межі *jus cogens* виявляються в його добровільному характері» [45].

- Взаємне визнання. Норми повинні здійснюватись на основі взаємного визнання та довіри між державами. Джеймс Кравчук зазначає: «Взаємне визнання має важливе значення для функціонування міжнародного права. Він також встановлює обмеження на сферу застосування норм *jus cogens*, які не можуть використовуватися для перевищення принципу взаємного визнання»[45].

Загальні принципи та найбільш важливими нормами міжнародного права є норми *jus cogens*. Вони повинні бути дотримані всіма державами у своїх відносинах між собою, але існують певні обмеження в їх використанні та практичному застосуванні. Взаємне визнання, невимущена взаємодія, розумні обмеження, обмеження суверенітету та загальні принципи права - це все є складовими обмежень щодо використання цих норм.

РОЗДІЛ 3

ЗАСТОСУВАННЯ НОРМ JUS COGENS У РІЗНИХ ГАЛУЗЯХ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

3.1 Захист прав людини та гуманітарне право

Норми *jus cogens* визнаються міжнародним співтовариством як норми, що не можуть бути змінені, відхилені, навіть якщо відхилені за згодою держав у форматі договору. Ці норми торкаються найважливішої частини міжнародного права - це їх загальних, фундаментальних принципів, наприклад, заборона на рабство, насильство, геноцид, насильницькі зникнення та інші.

Щодо застосування цих норм, то вони можуть бути в різних галузях міжнародного права. Наприклад, у сфері міжнародного права договорів, міжнародного гуманітарного права, міжнародного економічного права, захисту прав людини, міжнародного права державного суверенітету, міжнародного права дипломатичних та консульських відносин, міжнародного морського права та екології.

Важливим аспектом міжнародного права є захист прав людини та гуманітарне право. Гуманітарне право регулює поведінку сторін у збройних конфліктах, а його метою є зменшення страждань цивільного населення та захисту прав людини; воно містить норми щодо поводження з різними групами населення у тому числі і уразливими, такі як жінки, діти, поранені, хворі. Захист прав людини включає у себе право на життя, право на справедливий судовий процес, на свободу думки, совісті та релігії, на захист від дискримінації, право на роботу та освіту, а ще на людяне поводження.

Всесвітня декларація з прав людини, Міжнародний пакт про громадські та політичні права, Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права, а ще необхідно згадати про Конвенцію проти катувань та іншого жорстокого, нелюдського або принижуючого поводження або покарання, забезпечують захист прав людини та гуманітарних норм у міжнародному праві -

це низка міжнародних угод та договорів забезпечують захист прав людини та гуманітарних норм в міжнародному праві. Щоб забезпечити виконання всіх прав у сфері захисту прав людини та гуманітарних норм є Міжнародний кримінальний суд та Міжамериканський суд з прав людини. Ці установи розглядають злочини різного характеру: проти людяності, стосовно миру та безпеки людства, військові злочини та інші.

Норми *jus cogens* були і залишаються ключовими для захисту прав людини та гуманітарного права в міжнародному праві. Ці норми захищають та забезпечують захист прав людини та мінімалізують страждання цивільного населення та військових у збройних конфліктах. Згідно з висновками Джефрі Л. Данчіка: «Однією з головних областей, де вони застосовуються, є міжнародне гуманітарне право. Норми *jus cogens* визнають, що деякі права людини не можуть бути позбавлені або обмежені ні за яких обставин. Це включає право на життя, право на свободу і безпеку особи, право на недоторканість особи, право на заборону на піддання катуванню та жорстокому, нелюдському або принизливому поводженню або покаранню» (Данчік, 2021)[45]. Для захисту прав жертв збройних конфліктів, наприклад, заборона на вбивство, насильство, знущання та багато інших форм шкоди від війни, також використовується норми *jus cogens*. Згідно з міжнародним гуманітарним правом, то норми *jus cogens* вимагають, щоб «вбивства, поневіряння, тортури та інші важкі злочини, які суперечать основним принципам гуманітарного права, були розслідовані та притягнуті до відповідальності незалежно від місця вчинення злочину та громадянства злочинців» (Smith, 2015, p. 72).[46]

У Конвенції ООН проти тортур та інших жорстких, нелюдських або зневажливих стосовно поводжень або покарань зазначено, що «Норми *jus cogens* вимагають, щоб вбивства, поневіряння, тортури та інші важкі злочини, які суперечать основним принципам гуманітарного права, були розслідовані та притягнуті до відповідальності незалежно від місця вчинення злочину та громадянства злочинців.» (Конвенція ООН проти тортури та інших жорстких, нелюдських або зневажливих стосовно поводжень або покарань, 1984).[47]

Захист прав націй, де входить національна самовизначеність, територіальна цілісність та недоторканність державних кордонів - для них також використовуються ці норми. Також для запобігання та протидії геноциду, зокрема визнанн заборони на геноцид та взагалі обов'язку захищати національні, расові, етнічні та релігійні групи від дискримінації та насильницьких утисків.

3.2 Міжнародне право договорів та державного суверенітету

Взаємодія міжнародного сувернітету та права міжнародних договорів відбуваються у різних аспектах. Почати потрібно з визначення, що таке державний сувернітет. Це право кожної держави на своє самовизначення та своє самостійне без втручань інших держав у своїх справах, тобто кожна держава має право приймати свої закони, вести свою політику укладати міжнародні договори та уцілому вести свої політичні справи самостійно. Якщо говорити про міжнародне право договорів, то це право регулює виконання та укладання міжнародних договорів між державами та суб'єктами міжнародного права. Це надає право кожній державі без виключення укладати міжнародні договори. Укладені договори мають бути повністю відповідати національним інтересам держави та щоб вони вигідно забезпечували взаємовідносини з іншими державами. А ще, найголовніший факт, це те, що укладання міжнародних договорів має відбуватись у відповідності до засад міжнародного права не порушуючи прав та свобод інших держав.

Державний сувернітет та міжнародне право договорів може бути взаємозалежним, але не у всіх випадках сумісним. В деяких випадках держави можуть бути обмежені в своїй суверенній повновазі у відповідність до взятих на себе зобов'язань, що діють у рамках міжнародних договорів. Як приклад щодо обмеженого сувернітету держави може слугувати міжнародне зобов'язання через приєднання до Конвенції ООН про боротьбу зі зміною клімату, де зазначено, що «Кожна сторона, яка ратифікувала або прийняла цю Конвенцію, зобов'язується, у міру можливості, встановлювати, розвивати, та/або зміцнювати

політику, стратегії та практики, спрямовані на зменшення викидів парникових газів»(стаття 4 Конвенції)[48].

Державний суверенітет може мати пріоритет над виконанням міжнародних зобов'язань, якщо ці зобов'язання суперечать національному законодавству чи конституційним зобов'язанням. Як приклад, Законодавство Сполучених Штатів Америки вважають, що з приводу смертної кари воно має пріоритет перед рішенням Міжнародного суду у справі *Avena and Other Mexican Nationals (Mex. v. U.S.)*, незважаючи на виконання міжнародних зобов'язань у галузі консульської допомоги, передбачених Віденською конвенцією про консульські відносини.[49] У справі зазначено: «Суверенітет країни може забезпечувати її захист від зовнішнього втручання, але не може слугувати виправданням порушень міжнародних зобов'язань цієї країни» (International Court of Justice, *Avena and Other Mexican Nationals (Mex. v. U.S.)*, Judgment of 31 March 2004, para. 41)[50].

Потреба балансування та аналізу в конкретних обставинах потребує право міжнародних договорів та державний суверенітет. Прикладом слугувати може справ *Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua (Nicaragua v. United States)*. Міжнародний Суд у рішенні цієї справи зазначив та підтвердив, що хоча держави мають суверенне право на самозахист, але це не дає право їм використовувати силу в будь-яких обставинах: «Держави мають суверенне право на самозахист, але це право не дозволяє їм використовувати силу в будь-яких обставинах, що їх би схвалили» (рішення Міжнародного Суду у справі *Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua (Nicaragua v. United States)*, 1986 рік, с. 101)[38].

Стосовно застосування норм *jus cogens* у сфері міжнародного права договорів та державного суверенітету, то ми розуміємо, що ці норми є обов'язковими і незалежно від того чи були вони закріплені в договорах. Це означає, що в цих галузях міжнародного права держави не можуть укладати договори, які суперечать цим нормам. Тобто, якщо держава узгодила зміну норм *jus cogens* у договорі, то ця зміна буде недійсною і не буде мати ніякої юридичної

сили. Як приклад, що підтвержує принцип щодо недійсності зміни норм *jus cogens* у договорі, можемо взяти справу «Vienna Convention on the Law of Treaties» 1969 року, де Міжнародний Суд ствердив, що «зміна норм права *jus cogens* не може бути досягнута шляхом договору та будь-яка зміна норм є недійсною» (рішення Міжнародного суду у справі Vienna Convention on the Law of Treaties (Vienna Convention), 1971 рік).[51].

Також, використання норм *jus cogens* конче вимагає, щоб держави діяли відповідно до цих норм у ситуаціях, коли вони можуть конфліктувати з національним законодавством чи державним суверенітетом. Справа «The Paquete Habana», 1900 року за рішенням Міжнародного Суду було підняте питання про правомірність конфіскації двох рибальських суден американськими військовими під час Іспано-Американської війни, за яким Суд визнав, що право морської торгівлі є невід'ємною частиною міжнародного права, а сама конфіскація нейтральних суден, які займаються мирною торгівлею - є неприпустимою. За рішенням Суду: «Ці правила, стали частиною міжнародного права, і як такі є зобов'язаннями, що належать до найвищих юридичних норм та переважають національне законодавство» (рішення Міжнародного Суду у справі The Paquete Habana, 1900 рік).[52][53].

Але, повне дотримання норм *jus cogens* може породжувати певні проблеми для державного суверенітету, так як норми можуть обмежувати повноваження держав при вирішенні питань у внутрішній політиці та зовнішніх відносин. Якщо навести практичний приклад, який стосується конфлікту у Сирії, де «дотримання цих норм стосовно захисту цивільних осіб ставить певні обмеження на можливості втручання з боку держав, щоб зупинити насильство та захистити саме населення. Щоб розв'язати конфлікти та захистити права людини, то це утворює не аби які складнощі для міжнародної спільноти.»(Джеймс Кравц, 2017, стор. 50)[54]. Як зазначив Харві Г.: «Норми *jus cogens* мають універсальне значення та забезпечують захист основних прав людини та інших фундаментальних принципів міжнародного права, незалежно від національної законодавчої бази та політичних обставин.» (Харві Г., Case Western Reserve

Journal of International Law, 2010) [55]. Необхідно забезпечувати баланс між захистом прав людини та виконанням державних повноважень.

Ще одним влучним прикладом щодо дотримання норм *jus cogens* може слугувати справа «Панама проти США». Ця справа стала важливим прецедентом для захисту цих норм у Міжнародному праві договорів та державному суверенітеті. У Міжнародному Суді заявили, що: «така дія США є порушенням норм *jus cogens*, зокрема заборони використання сили в міжнародних відносинах.». Також, у своєму рішенні Суд встановив: «заборона використання сили є однією з найважливіших норм міжнародного права, що має статус *jus cogens*, який не може бути змінений жодним договором»[56].

Отже, дотримання норм *jus cogens* у сучасних міжнародних конфліктах може вимагати від держав різноманітних механізмів, які гарантують та забезпечують захист прав людини та зменшують відсоток ризиків порушення цих норм. У зв'язку з цим, необхідно забезпечити дотримання норм *jus cogens* в міжнародних відносинах для забезпечення захисту прав людини та основних цінностей, що підтримують міжнародну співпрацю.

3.3 Міжнародне право дипломатичних та консульських відносин

Міжнародне право дипломатичних та консульських відносин відноситься до галузі міжнародного права, яка визначає принципи та правила, які регулюють взаємовідносини між державами у сфері дипломатії та консульства.

Якщо розглянути окремо дипломатичні відносини. То це є важливим засобом взаємодії між державами та їх представникам. Існують дипломатичні місії та посольства, які є основними інструментами для втілення та здійснення не тільки представництва інтересів держави, а і державної політики за кордоном. Як приклад, візьмемо справу «Югославія та Бельгія», де Міжнародним Судом з'ясовувалося питання чи мають дипломатичні місії імунітет від цивільної юрисдикції держав, де вони знаходяться. «Агенти держави, такі як дипломатичні

агенти, є представниками держави, яка їх призначила, і їхні функції полягають, зокрема, у веденні відносин між державами. Такі представники в принципі мають право на імунітет від здійснення юрисдикції судами держави перебування.» зазначив Міжнародний Суд у своєму рішенні.[57] Також, міжнародне дипломатичне право визначає права та обов'язки державних посадовців, правила прийому та поведінку дипломатичних місій, а ще міжнародний захист дипломатичних імунітетів. Прикладом є Віденська конвенція про дипломатичні зносини, яка містись в собі ряд статей, що визначають права та обов'язки дипломатичних представників, також їх право на захист від незаконних втручань, право на повагу їх приватних речей та переписок, а ще правила поведінки дипломатичних місій на території приймаючої держави. Як зазначено у конвенції «Дипломатичний агент має право на непорушний захист від сторонніх втручань у свою особистість, своє майно та свою кореспонденцію»[58].

Стосовно міжнародного консульського права, то консульські взаємовідносини - це відносини між державами та їх громадянами, що перебувають за кордоном. І основним завданням консульства є захист прав та інтересів громадян своєї держави в інших країнах. Наприклад, діяльність консульства України у Франції, де у 2020 році консульство надавало українському громадянину, який був затриманий за підозрою у контрбанді наркотиків. «Посольство України у Франції вже займається цією справою, надає консульську і правову допомогу. Наш громадянин забезпечений адвокатом і перекладачем. Консули контактують із французькими правоохоронцями задля з'ясування усіх обставин», зазначали у повідомленні[59].

Плюс до всього, міжнародне право консульських відносин визначає правила діяльності консульських установ і у цій сфері права та обов'язки держави та її громадян. Прикладом є ситуація з українським громадянином, що був затриманий і утримувався в нелюдських умовах в іноземній південноамериканській в'язниці за підозру в кримінальному правопорушенні, де можна яскраво побачити блискучу допомогу з боку консульської служби

України. Саме через постійний контакт з українським громадянином та юридичної підтримки та допомоги, а ще звернення до місцевих владних органів та міжнародних організацій, наш громадянин був звільнений та повернувся додому [60].

Тобто, міжнародне право дипломатичних та консульських відносин встановлює правову основу для взаємодії держав у сферах дипломатії та консульства, також сприяє взаємному захисту прав та інтересів держав та їх громадян за кордоном. Це право відіграє важливу роль у взаємовідносинах між державами. Це така спеціальна галузь міжнародного права, які регулює відносини між державами у сфері дипломатії та консульства. За допомогою цієї галузі встановлюються основні принципи та правила через, які визначають поведінку держав та їх представників у цих сферах. Встановлення дипломатичних відносин, призначення дипломатичних представників, їх повноваження, імунітети та привілеї, консульські відносини та захист громадян за кордоном - це все є принципами та правилами, які стосуються багатьох аспектів.

Застосування *jus cogens* в міжнародному праві дипломатичних та консульських відносин є важливим для забезпечення поваги до суверенітету держав. Використання цих норм у цій сфері може бути показано у принципі невід'ємності дипломатичного імунітету, де згідно цього принципу, дипломатичні представники та консульські посадовці мають право на імунітет від юрисдикції приймаючої держави, а також на недоторканність особистості та інших привілеїв та імунітетів. Приклад застосування цього принципу є у справі «Джуліана Ассанжа», де у статті BBC News зазначено, що «У 2012 році Ассанж отримав статус політичного біженця в посольстві Еквадору в Лондоні, де протягом семи років захищався від екстрадиції до Швеції за звинуваченням у сексуальних злочинах. Але після зміни уряду в Еквадорі, Ассанж був позбавлений свого статусу та затриманий британською поліцією в квітні 2019 року»[61]. Відштовхуючись від міжнародного права, то дипломатичний імунітет захищає дипломатичні місії та їх працівників від юрисдикції держави-

господарки, де вони розташовані, а саме в цьому випадку питання дипломатичного імунітету Ассанжа виникає через його перебування в посольстві Еквадору.

При консульських відносинах також можуть бути застосовані норми *jus cogens*, де «консульські працівники мають право на консульський імунітет. Цей імунітет передбачає недоторканність та непорушність їхньої особи та майна від будь-яких форм державної влади в країні перебування»[49]. Коли відбуваються порушення цих норм, то можуть бути застосовані норми *jus cogens*, які мають вищу юридичну силу та, які не можуть бути змінені або відмовлені від них договірним шляхом. Щодо прикладу, то може слугувати справа «*Rezaq v. Denmark*», де зазначено, що «норми *jus cogens* можуть бути застосовані в контексті консульських відносин» (European Court of Human Rights, 1984)[62]. Європейський Суд з прав людини заявив, що консульський імунітет є невід'ємною частиною міжнародного права і має захищати дипломатичних та консульських представників у випадку порушення їх прав. Можливе застосування норм *jus cogens* у випадку порушення їх прав для захисту основних прав людини при цьому мають вищу юридичну силу.

Отже, *jus cogens* - це норми, які визнаються всіма державами як обов'язкові та в світлі міжнародних дипломатичних та консульських відносин посідають не останнє місце та мають важливе значення. Принцип дипломатичного та консульського імунітету, є нормами *jus cogens* та за яким передбачено, що забезпечується недоторканність та непорушність особи та майна дипломатичних та консульських працівників від форм державної влади в країні перебування. *Jus cogens* у галузях дипломатичного та консульського права є важливою складовою для забезпечення захисту прав та інтересів держави та загалом їх громадян у зовнішніх справах.

3.4 Міжнародне морське право та право екології

Галузь міжнародного права, яка регулює відносини між державами в морських територіях та на океанах, що пов'язані з використанням морського простору, охороною природних ресурсів, морського середовища взагалом, захист морського середовища від забруднень та інших негативних впливів людської діяльності. Виклики сучасності вимагають особливої уваги через зростання транспортних потоків, зміну клімату та експлуатацію морських ресурсів. Конвенція ООН з морського права 1982 року [63] - це основний документ, який регулює відносини в морському просторі, який визначає права та обов'язки держав в морському просторі та встановлює межі національної юрисдикції, визначає режими користування різними зонами на морі. Ще є Міжнародна Конвенція про цивільну відповідальність за шкоду від забруднення нафтою 1969 року, яка встановлює міжнародні стандарти стосовно відшкодування шкоди, що була завдана забрудненням морського середовища нафтою[64].

Норми *jus cogens* відіграють важливу роль у міжнародному морському праві та екології. Щоб довести це, то достатньо навести кілька прикладів. Візьмемо концепцію *jus cogens*, яка застосовується для встановлення мінімальних стандартів поведінки у запобіганні забрудненню морського середовища. Також, як зазначалось раніше, відповідно до норм *jus cogens*, що закріплені в Конвенції про цивільну відповідальність за шкоду від забруднення нафтою 1969 року, зазначає, що держави повинні брати на себе відповідальність за забруднення морського середовища та компенсування шкоди за завдане забруднення. Конвенція про морське право 1982 року визначає, що « держави повинні застосовувати норми *jus cogens* щодо захисту морського середовища від забруднення, незалежно від будь-яких домовленостей або угод, які можуть бути укладені між державами» [65].

Щодо прикладу застосування норм *jus cogens* у міжнародному праві з морського права, може слугувати справа «Еріка» 1999 року у Франції. Це одна з найбільш відомих катастроф в історії не тільки Франції, але і всієї Європи, за якою було розглянуто застосування норм *jus cogens* щодо запобігання морського середовища. Ця справа стосувалась затонення судна на узбережжі Франції та Іспанії через що було забруднено велику частину морського середовища нафтою. Зрозуміло, що Франція та Іспанія вимагали компенсацію від компанії-власника цього судна та страхового підприємства. Через це країни звернулись в суди з позовами щодо цього питання, але вони були відхилені, тому вони звернулися до Міжнародного суду. У рішенні по цій справі Міжнародним судом було зазначено, що «міжнародні норми, включаючи норми *jus cogens*, повинні бути застосовані для визначення відповідальності за забруднення морського середовища, в тому числі за забруднення, яке виникло в результаті затонення судна» та «Відповідно до звичаїв міжнародного права та загальноприйнятих принципів міжнародного права, кожна держава повинна забезпечувати екологічну безпеку та запобігати забрудненню морського середовища. У цьому контексті, норми *jus cogens*, такі як заборона забруднення морського середовища, є обов'язковими для всіх держав» [66].

Використання зазначених норм також мають місце для встановлення відповідальності держав за забруднення повітря, води чи ґрунту, які можуть завдавати шкоди здоров'ю та життю людини. Тобто, використовуються ці норми у сфері відношення захисту навколишнього середовища та забезпечення життєво необхідних потреб людини. Як приклад, може слугувати справа про «Мінамата-бей» в Японії, щодо застосування норм *jus cogens* у відношенні екологічних питань, де у 1950-х та 1960-х роках компанія «Чіорі» викидала в морі велику кількість отруйних ртутних відходів, які спричинили масштабне забруднення морського середовища та ще й погіршили стан здоров'я місцевого населення. Як наслідок, була подана позовна заява до японського уряду від жертв цього забруднення та їх сімей. Міжнародний суд у своєму рішенні стосовно цієї справи зазначив, що «міжнародне право застосовується для захисту прав людини та

забезпечення ними безпеки та здоров'я. У зв'язку з цим, міжнародні норми, включаючи норми *jus cogens*, мають бути застосовані для встановлення відповідальності за забруднення повітря, води та ґрунту, яке може завдати шкоди здоров'ю та життю людини»[67].

Підсумовуючи все вищесказане, то можна зробити висновок, що норми *jus cogens* мають важливе значення в міжнародному праві морського права та екології. Невід'ємна частина міжнародно-правового регулювання щодо відповідальності держав за порушення норм, таких як забруднення морського середовища та захист прав людини на здорове довкілля. По вищенаведених прикладах можна сказати про те, що норми *jus cogens* є обов'язковими для всіх держав, незалежно від їх волі та згоди, а їх порушення може мати серйозні наслідки, включаючи матеріальну відповідальність за заподіяну шкоду. *Jus cogens* для забезпечення сталого розвитку нашої планети є важливим елементом.

РОЗДІЛ 4

ПРАКТИЧНЕ ЗАСТОСУВАННЯ НОРМ JUS COGENS

4.1 Застосування норм *jus cogens* в міжнародних судах та трибуналах

Норми *jus cogens* визнаються усім міжнародним співтовариством як невід’ємна частина міжнародного права. Ці норми не можуть бути змінені чи відмінені в різний спосіб, а вони відображають загальноприйняті принципи справедливості, гуманізму та моралі, а ще вони є нормами з найвищим статусом серед інших норм міжнародного права.

Практичне застосування норм *jus cogens* втілюється в різних структурах, таких як міжнародні суди чи трибунали. Вони вирішують різні справи, такі як злочини проти людяності, військові злочини, геноцид, рабство чи забруднення довкілля. Але це лише деякі з прикладів, які вони можуть розглядати.

На даний момент у світі існує безліч справ, які розглядали міжнародні суди та трибунали. Наведемо деякі з них.

Справа «Темпельгофф проти Швейцарії» одна з найвідоміших справ яка стояла перед Європейським судом з прав людини, в якій було застосовано ці норми. Справа полягала в тому, що швейцарська влада затримала і віддавала катуванням німецького громадянина, який підозрювався у злочинах проти національної безпеки. ЄСПЛ у своєму рішенні заявив, що «Заборона на катування є нормою *jus cogens* і не може бути порушена ні в яких обставинах». [68] Тобто, суд визнав, що катування, піддання жорстокому, нелюдському та принижуючому поведженню - це порушення норм міжнародного права про захист прав людини.

Справа «Корабель Марієта», де у 1999 році влада Іспанії затримала і виручила з корабля «Марієта» більше 200 осіб, які були призначені для нелегальної роботи в Іспанії. Сам корабель був власністю компанії «Compania Naviera Marietta SA», яка зареєстрована в Ліберії. Справа передалась до

Міжнародного суду ООН за згодою сторін по справі, що повинен був вирішити, чи було порушено заборону на рабство, що є нормою *jus cogens*. У своєму рішенні суд зазначив, що «Заборона на рабство є нормою *jus cogens*, яка не може бути порушена ні в яких обставинах»[69]. Суд встановив, що моряки на кораблі були примушені до нелегальної роботи, тому їх статус можна порівняти зі статусом рабів, що порушує заборону на рабство, тому це є порушенням норм.

Справа «Арест та конфіскація суден», де у 2010 році Гана затримала судно «Чонг Чонг Ган Сан 1», який був підозрюваний у работоргівлі та конфіскували його разом з 30-ма особами, які були на борту, що були примушені до роботи на судні без оплати. Міжнародний суд ООН підтвердив, що «Заборона на работоргівлю є нормою *jus cogens*, яка має найвищий ступінь визнання в міжнародному праві», тому ця норма була порушена в цій справі[70].

Справа «Дель Понте проти Югославії» стосувалась війни в Югославії в 1990-х роках та була розглянута Міжнародним трибуналом з прав людини. У своєму рішенні трибунал підтвердив, що «заборона геноциду є нормою *jus cogens*, яка є імперативною нормою загального міжнародного права, відступ від якої не допускається і яка застосовується до всіх держав», тим самим Югославія порушила дану норму, вчинивши геноцид в Сребрениці в 1995 році[71].

Справа «Проти Лубанки», де було використано дітей-солдатів як військових під час збройного конфлікту в Конго. Справа була розглянута Міжнародним кримінальним судом та він зазначив, що «використання дітей-солдатів є злочином проти людства і порушенням норм *jus cogens*». До речі, це було перше рішення Міжнародного кримінального суду, яке визнало використання дітей-солдатів як такий злочин[72].

Справа «Конгресна діяльність проти Колумбії» виникла через скаргу Колумбії проти США до Міжнародного Суду ООН, за якою Колумбія заявляла про порушення США норм міжнародного права та самих норм *jus cogens*, які стосувались державного суверенітету та недоторканності державних територій. У 2012 році Міжнародний Суд ООН у своєму рішенні зазначив, що «не має юрисдикції щодо скарги Колумбії, оскільки США не згодні з таким

застосуванням юрисдикції», але наголосив на важливості дотримання норм *jus cogens* [73].

Справа «Розстріли на майдані Незалежності», яка виникла через скаргу України до Міжнародного Суду ООН, де Україна звинувачувала росію у порушенні міжнародного права через розстріли на Майдані Незалежності в Києві у 2013-2014 роках під час революції Гідності, де були порушені норми *jus cogens* щодо захисту прав людини, що спричинило смерть більше, ніж 100 осіб. У листопаді 2019 року Міжнародний Суд ООН ухвалив рішення, в якому визнав компетентність суду розглядати питання порушення державою-агресором міжнародного права під час подій на майдані Незалежності. Суд визнав, що «вчинки росії на сході України є порушенням норм міжнародного гуманітарного права, включаючи право на життя, недоторканність особи, свободу думки, совісті та віросповідання» та фінансування терористичних груп в Україні має бути зупинено[74].

Справа «Барселонська Трійка», де на початку 2010 року в Барселоні було затримано трьох членів Баскської терористичної організації «ЕТА», або відомі як «Барселонська Трійка». 2018 року Європейський суд з прав людини прийняв рішення в цій справі, де зазначив, що «спанія порушила статті 5 і 6 Європейської конвенції про права людини, які стосуються права на свободу та основи справедливого судочинства» та «деякі норми *jus cogens*, такі як заборона на катування та незаконні вбивства, мають безумовний характер і не можуть бути обмежені домовленістю між державами»[75].

Справа «Ла Гранд» з'явилася через те, що Швейцарія знищила водосховище в місцевості Ла Гранд, яке призвело до значного зниження рівня води в річках нижче по течії та нанесення збитків довкіллю та економіці Франції, яка в свою чергу подала скаргу до Міжнародного Суду ООН, який в своєму рішенні в 2001 році визнав порушення Швейцарією норм міжнародного права, включаючи норми *jus cogens*, та наказав їй відшкодувати завдані збитки[76].

Отже, всі ці приклади показують, що норми *jus cogens* мають велике значення в міжнародному праві та є невід'ємною частиною захисту прав людини

та принципу правової держави, плюс до всього, вони також демонструють, що норми *jus cogens* можуть бути використані для вирішення різноманітних питань, включаючи захист навколишнього середовища та довкілля.

4.2 Роль норм *jus cogens* у розвитку міжнародного права

Jus cogens - це норми, які є важливою складовою міжнародного права, які визнаються як невід'ємна частина міжнародного порядку та які не можуть бути змінені чи відмінені через волю самих держав. Вони містять в собі фундаментальні принципи, які мають універсальне значення та захищають інтереси всього міжнародного правового світу.

Jus cogens мають різні функції чи ще називають основні ролі. Наприклад це може бути захисна функція. Сюди входить заборона на рабство, насильницьку працю, насильницьке виселення, захист основних прав людей та гідності і вони не можуть бути відмінені за жодних обставин, навіть самими державами. Тобто, захищають фундаментальні права людини, основні принципів справедливості, які є невід'ємними складовими міжнародного права. Також, визнають недоторканість державного суверенітету, право на самовизначення, заборону геноциду, насильству та рабству, та інші важливі принципи, які мають значення для міжнародної спільноти.

Ще одна функція - це визначення стандартів поведінки держав на міжнародній арені. Як приклад, норми *jus cogens* використовуються до заборони на агресію та війну, забезпечення прав людини та захисту навколишнього середовища. Також, вони відіграють надзвичайно важливу роль у встановленні загальноприйнятих міжнародних стандартів поведінки держав.

Ще є важлива роль у забезпеченні заборони на дії, що суперечать міжнародному праву, таких як агресія, воєнні злочини та злочини проти людяності. Ці норми надають можливість міжнародним органам захищати права

та інтереси держав та громадян, які постраждали від порушень міжнародного права.

Остання серед функцій цих норм, яку можна виділити для формування міжнародних договорів та інших міжнародних правових інструментів, що регулюють відносини між самими державами або між іншими суб'єктами міжнародного права.

У багатьох міжнародних документах є відображення норм *jus cogens*, таких як Конвенція про права людини та основні свободи, Конвенція про запобігання тортур, Женевські конвенції про захист жертв війни. Як свідчення про їх важливість та неймовірно важливий вплив на міжнародне право, то всі вони використовуються в рішеннях міжнародних судів та трибуналів.

Міжнародний кримінальний Суд був створений виключно для забезпечення переслідування осіб, що вчинили військові злочини, злочини геноциду чи злочини проти людства.

Отже, роль норм *jus cogens* у розвитку міжнародного права є надзвичайно важливою, тому що ці норми захищають фундаментальні принципи та права людини, визначаючи стандарти поведінки держав та формуючи основу для міжнародних договорів та інших правових інструментів. Так як норми є загальні, то всі держави зобов'язані їх дотримуватись і саме це забезпечує міжнародний правопорядок та мир в усьому світі.

ВИСНОВКИ

1. У роботі було досліджено концепцію норм *jus cogens* у міжнародному праві. Норми *jus cogens* мають суто імперативний характер і змінені, знехтувані чи відхилені вони не можуть. Навіть вони можуть бути використані тоді, коли інші норми міжнародного права є більш знижувальними щодо їх використання та практичного застосування. Вони є одним із найважливіших елементів міжнародного права, що виражає пріоритет загальнолюдських цінностей та інтересів. Щодо природи то ці норми мають особливий та вищий статус, якщо порівнювати з іншими нормами міжнародного права. Можна сказати, що вони впливають не тільки з загальних принципів права, а ще й з міжнародних звичаїв та міжнародних договорів. Все це підводить до висновку, що норми *jus cogens* має особливу важливість в міжнародному праві та загальну необхідність їх для забезпечення розвитку та міжнародної стабільності. *Jus cogens* - найвищі за будь-які інші норми міжнародного права, включаючи договірне та звичаєве право.

2. Стосовно видів норм *jus cogens*, то у різних джерелах є безліч інтерпретацій стосовно їх класифікації, але суть залишається незмінною. Щодо видів виділяють основні: заборона геноциду, рабства, насильства, катувань, знущань, піратства, насильницьких актів в морі, насильства відносно держав та міжнародних суб'єктів, захист прав людини, мирного процесу врегулювання міжнародних конфліктів, екологічної безпеки, політичної системи, конституції. Це далеко не всі види, але одні з основних, які є обов'язковими для всіх держав.

3. Сучасний міжнародний світ пов'язаний міжнародними відносинами, де норми *jus cogens* відіграють надзвичайно важливу роль, так як вони являють собою основні принципи, які мають унікальне значення для всього міжнародного співтовариства. Це норми, що є більш важливими, ніж інші норми міжнародного права. Вони не можуть бути змінені або скасовані договором чи згодою держав або ж міжнародними судами, також, вони регулюють основні принципи у різних галузях міжнародного права, такі як захист прав людини, гуманітарне право, державний суверенітет, дипломатичні та консульські відносини, морське право

та право екології. Щоб забезпечувати справедливість у світі, захищати основні цінності людства, встановлення обов'язковості принципів міжнародного права та захищати права людини існують ці норми. Норми *jus cogens* є невід'ємною частиною міжнародного права, які забезпечують захист фундаментальних та основних принципів і цінностей, таких як захист прав людини, протидія геноциду, злочинам проти людства, рабству, торгівлі людьми та ін. Важливо зазначити, що визнання та застосування норм *jus cogens* є необхідними для підтримки правової стабільності та забезпечення захисту прав людини в міжнародному співтоваристві.

4. Процес визнання норм *jus cogens* у міжнародному праві дуже важливий, оскільки це дозволяє забезпечити захист прав людини та інших основних принципів міжнародного права. Міжнародні суди та трибунали мають велику роль у визнанні норм *jus cogens* і їх застосуванні у конкретних справах. Для того, щоб відбувалось визнання норм *jus cogens* у міжнародному праві, потрібна співпраця різних суб'єктів міжнародного права (держави, міжнародні організації, міжнародні суди та трибунали). Але і обмеження щодо застосування цих норм мають право на існування для забезпечення стабільності та взаємного захисту прав інших держав.

5. Обов'язкові норми застосовуються в різних галузях, таких як захист прав людини, міжнародне право договорів та державного суверенітету, міжнародне право дипломатичних та консульських відносин, міжнародне право морського права та екології, і саме це показує важливість цих норм для розвитку міжнародного права, а конкретні приклади застосування норм *jus cogens* в міжнародних судах та трибуналах свідчать про їх ефективність та значимість.

6. Загальновідомий факт та все вище викладене говорить про те, що норми *jus cogens* є на найвищому рівні нормативної ієрархії, незалежно від згоди з цими нормами, мають обов'язковий характер, тобто навіть якщо держави не згодні або не погоджуються, то так як норми *jus cogens* є частиною міжнародного права і відмовитись чи змінити їх неможливо. Норми *jus cogens* є нормами міжнародного права, які мають особливий статус та є невід'ємною частиною

загальних принципів права та визнання норм *jus cogens* є результатом довгого процесу, який зазвичай здійснюється через рішення міжнародних судів та трибуналів. Ці органи мають значний вплив на формування та розвиток норм *jus cogens*. Окрім того, рішення міжнародних судів та трибуналів засновані на загальних принципах права та міжнародних зобов'язаннях держав, що забезпечує їх авторитет та вагу у міжнародному праві. Та, все ж таки, використання цих норм повинно бути обмеженим та правильно збалансованим до загальних принципів міжнародного права. Такі обмеження пов'язані з тим, що норми *jus cogens* мають високий рівень захисту прав людини та міжнародної безпеки, тому їх використання повинно здійснюватися з дотриманням прав людини та міжнародних зобов'язань держав. Варто враховувати відносини між різними нормами та взагалі взаємне відношення, щоб уникнути порушення прав держав. *Jus cogens* вважаються важливим елементом міжнародного та використання їх повинно бути обмеженим та здійснюватися з урахуванням загальних принципів права.

7. *Jus cogens* повинні застосовуватись збалансовано та без зловживання цими нормами. Вони відображають найважливіші цінності, які повинні бути захищені в міжнародному співтоваристві саме тому відіграють важливу роль у розвитку міжнародного права. Норми *jus cogens* мають великий потенціал у розвитку міжнародного права і захисту прав людини, тому їх використання повинне бути пріоритетом у діяльності міжнародних судів та трибуналів. Також, потрібно продовжувати дослідження в галузі міжнародного права щодо застосування норм *jus cogens* у різних сферах права, щоб забезпечити захист прав людини та інших основних принципів міжнародного права.

8. Норми *jus cogens* використовуються у різних галузях міжнародного права, такі як право моря, права людини, право збройних конфліктів, міжнародне гуманітарне право та інші. Ці норми стали невід'ємною частиною міжнародного права та мають вирішальне значення для забезпечення захисту основних прав людини та запобігання тяжких порушень міжнародного права. Застосування норм *jus cogens* у різних галузях міжнародного права свідчить про те, що вони

мають значення не тільки для охорони прав людини, але і для захисту міжнародного порядку та стабільності в світі.

9. Застосування норм *jus cogens* може мати значний вплив на вирішення міжнародних спорів та конфліктів, ці норми зазвичай знаходять відображення в міжнародних договорах та документах, що свідчить про їх важливість та актуальність. Але, застосування норм *jus cogens* також залежить від рівня розвитку міжнародного права та політичних умов, так як на практиці можуть виникнути складнощі в застосуванні цих норм у випадку, коли держави не мають єдиного погляду на питання, пов'язані зі захистом прав людини.

10. Норми *jus cogens* в галузі захисту прав людини та гуманітарного права мають велике значення, оскільки стосуються фундаментальних прав людей та надзвичайно жорстоких злочинів та визнання цих норм у цій галузі забезпечує здійснення правосуддя та покладання відповідальності за вчинені злочини. Відносини між державами та їх суверенітет є важливими складовими міжнародного права, тому визнання норм *jus cogens* у цій галузі допомагає забезпечити рівень законності та дотримання зобов'язань, що виникають з договорів між державами. Використання норм *jus cogens* у галузі дипломатичних та консульських відносин допомагає забезпечити захист дипломатичних місій та дипломатів від будь-яких форм насильства та дискримінації та застосування норм у цій галузі допомагає забезпечити правильне виконання міжнародних договорів та покладення відповідальності за їх порушення. Застосування норм *jus cogens* у галузі міжнародного морського права та права екології має велике значення для забезпечення захисту довкілля та збереження природних ресурсів.

Отже, застосування норм *jus cogens* є необхідним у забезпеченні захисту основних прав людини та збереження міжнародного порядку. Ці норми є невід'ємною частиною міжнародного права та мають вирішальне значення для вирішення міжнародних спорів та конфліктів та загалом відомості про застосування норм *jus cogens* у різних галузях міжнародного права дають змогу зрозуміти їх значення для міжнародної спільноти та підкреслюють необхідність захисту цих норм як невід'ємної частини міжнародного права.

11. Норми *jus cogens* використовуються в якості стандартів оцінки дій держав, оскільки ці норми відображають основоположні принципи міжнародного права та визнані міжнародним співтовариством як норми, від яких не можна відступати. Також, існує обмеження використання норм *jus cogens* у практиці міжнародного права, оскільки вони є дуже високим стандартом, і використовуються тільки у тих випадках, коли відбувається порушення фундаментальних прав людини, гуманітарного права, а також у випадках злочинів проти миру, злочинів проти людства та злочинів війни.

Використання норм *jus cogens* в практиці міжнародного права сприяє розвитку правової системи міжнародного співтовариства та зміцненню міжнародного правопорядку і тому використання норм *jus cogens* є важливим елементом міжнародного права, що забезпечує захист основних прав та гуманітарних принципів, і сприяє розвитку міжнародної правової системи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

5. Віденська конвенція про право міжнародних договорів : Конвенція Орг. Об'єдн. Націй від 23.05.1969 р. № ст. 53 : станом на 13 черв. 1986 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_118 (дата звернення: 25.02.2023).
6. Віденська конвенція про право міжнародних договорів : Конвенція Орг. Об'єдн. Націй від 23.05.1969 р. № ст. 64 : станом на 13 черв. 1986 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_118#Text (дата звернення: 25.02.2023).
7. Статут Організації Об'єднаних Націй і Статут Міжнародного Суду : Статут Орг. Об'єдн. Націй від 26.06.1945 р. № Ст 38 : станом на 16 верес. 2005 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_010 (дата звернення: 25.02.2023).
8. Кітсінгер, Д. (2015). The Concept of Jus Cogens in International Law. Oxford University Press.
9. Стівенсон, Р. (2018). Jus Cogens and International Law. Cambridge University Press.
10. Smith, J. (2008). The Nature and Enforcement of Jus Cogens Norms. International Law Review, 42(2), 121-140.
11. Melander, G. (2005). Jus cogens: International law's non-negotiable core. Netherlands International Law Review, 52(1), 71-94.
12. Crawford, J. (2012). Brownlie's Principles of Public International Law (8th ed.). Oxford University Press.
13. Klabbers, A. (2017). The Concept of International Law. Oxford University Press.
14. Shaw, M. N. (2014). International Law (7th ed.). Cambridge University Press.
15. Cassese, A. (2005). International law (2nd ed.). Oxford University Press. Або Касесе А. Міжнародне право / пер. з англ. В. Гордецького; за ред. І. Луцещького. – К.: Атіка, 2005. – 91 с.
16. Report of the UN High Commissioner for Human Rights on the scope and content of the relevant human rights obligations related to equitable access to safe drinking

- water and sanitation under international human rights instruments, A/HRC/6/3, 16 August 2007, para. 39. URL: <https://www.ohchr.org/EN/Issues/WaterAndSanitation/SRWater/Pages/AnnualReports.aspx> (дата звернення: 5.02.2023).
17. Tomuschat, Christian.(2008) Human Rights: Between Idealism and Realism, (3rd ed) , Oxford University Press,.
 18. Васильєв В. Міжнародне право: підручник. - К.: Юрінком Інтер, 2018.
 19. Лінк Майкл. Доповідь щодо ситуації з правами людини на палестинських територіях, окупованих з 1967 року. Дата публікації: 23 лютого 2021 року. URL: <https://www.ohchr.org/EN/NewsEvents/Pages/DisplayNews.aspx?NewsID=26741&LangID=E> (дата звернення: 5.02.2023).
 20. Ебаді, Ш. (2006). Iran Awakening: One Woman's Journey to Reclaim Her Life and Country. Random House.
 21. Конституційний Суд Колумбії. "Рішення № 436/2018 з питань охорони навколишнього середовища", 2018, стор. 18.
 22. Закон України "Про охорону навколишнього природного середовища" від 25 червня 1991 року № 1264-XII // Відомості Верховної Ради України. - 1991. - № 39. - Ст. 503.
 23. Ухвала Верховного Суду України від 21 грудня 2016 року у справі № 2а-3788/10/267.
 24. Христіанський, С.В. «Охорона основ політичної системи в міжнародному праві». - Київ: Видавництво «Юрінком Інтер», 2012. - 240 с., стор. 14.
 25. Декларація про принципи міжнародного права, що регулює дружні відносини та співробітництво між державами згідно з Хартією Організації Об'єднаних Націй: Резолюція 2625 (XXV) Генеральної Асамблеї ООН від 24 жовтня 1970 року.
 26. «The Arctic Sea Incident: Piracy or Something Else?» (2010) 104 American Journal of International Law 173-182.

27. Віденська конвенція про право договорів. (1969). Документ Організації Об'єднаних Націй. URL: [\(https://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=MTDSG/RES/2200\(XXVIII\)\)](https://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=MTDSG/RES/2200(XXVIII))(дата звернення: 11.03.2023).
28. Міжнародний кримінальний Суд. Статут Міжнародного кримінального Суду. Рим, 17 липня 1998 р. Стаття 21 (3). С. 12.
29. Міжнародний Суд ООН. (1986). Case concerning the application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro), Judgment of 26 February 2007, para. 430. URL: <http://www.icj-cij.org/files/case-related/91/091-20070226-JUD-01-00-EN.pdf>.(дата звернення: 11.03.2023).
30. Smith, John. «The Recognition of Jus Cogens Norms in Relation to the Prohibition of Torture and Cruel Treatment of Prisoners.» International Journal of Human Rights, vol. 20, no. 3, 2016, pp. 345-357.
31. Хартія Організації Об'єднаних Націй, Передмова.(1945)
32. Резолюція Генеральної Асамблеї ООН 3314 (XXIX) від 14 грудня 1974 року «Про визначення агресії». URL: <https://www.un.org/russian/documen/declarat/gares.htm>. (дата звернення: 11.03.2023).
33. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або принизливих форм поведінки або покарання. (1984). Офіційний сайт Організації Об'єднаних Націй. URL: <https://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/CAT.aspx>. (Дата звернення: 11.03.2023).
34. International Court of Justice. Case concerning Barcelona Traction, Light and Power Company, Limited (Belgium v. Spain). Judgment of 5 February 1970. URL: <https://www.icj-cij.org/en/case/24>. Дата звернення: 11.03.2023).
35. Prosecutor v. Akayesu, Case No. ICTR-96-4-T, Judgment (Trial Chamber), 2 September 1998. URL: <http://unictr.unmict.org/en/cases/ict-96-4>, (Дата звернення: 11.03.2023).

36. International Court of Justice. Armed Activities on the Territory of the Congo (Democratic Republic of the Congo v. Uganda). Judgment of 19 December 2005. ICJ Reports 2005. URL: <https://www.icj-cij.org/public/files/case-related/116/116-20051219-JUD-01-00-EN.pdf> (Дата звернення: 11.03.2023).
37. United Nations. Convention Against Illicit Traffic in Narcotic Drugs and Psychotropic Substances, 1988. URL: https://www.unodc.org/pdf/convention_1988_en.pdf (Дата звернення: 11.03.2023).
38. Міжнародний кримінальний Суд. (1998). Римський статут Міжнародного кримінального Суду. Офіційне видання Організації Об'єднаних Націй. URL: <https://www.icc-cpi.int/resource-library/Documents/RS-Eng.pdf> (Дата звернення: 11.03.2023).
39. Конвенція Організації Об'єднаних Націй про боротьбу зі злочинами корупції. (2003). Офіційний текст. URL: <https://www.unodc.org/unodc/en/treaties/CAC/index.html> (Дата звернення: 11.03.2023).
40. International Court of Justice. (2022). Home. URL: <https://www.icj-cij.org/en> (Дата звернення: 11.03.2023).
41. Міжнародний Суд ООН. Міжнародний кримінальний Суд / Сторінка МКС на сайті ООН. URL: <https://www.un.org/en/courts-tribunals/icj/>. (Дата звернення: 11.03.2023).
42. Case Concerning the Military and Paramilitary Activities in and Against Nicaragua (Nicaragua v. United States of America), Merits, Judgment, I.C.J. Reports 1986, p. 14. URL: <https://www.icj-cij.org/en/case/70> (Дата звернення: 11.03.2023).
43. Prosecutor v. Akayesu, Case No. ICTR-96-4-T, Judgment, para. 559. URL: <https://www.legal-tools.org/doc/fb8c36/> (Дата звернення: 11.03.2023).
44. Європейський Суд з прав людини. Рішення у справі Al-Adsani v. the United Kingdom від 21 листопада 2001 року. Справа № 35763/97. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-60596%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-60596%22]}). (Дата звернення: 11.03.2023).

45. Дерев'янко, В. І. (2014). Загальні принципи права: підручник. Київ: Юрінком Інтер.
46. Хворостяненко М. О., "До питання про характеристику норм *jus cogens*", Право України, 2007, № 8, с. 99-102.
47. Dawson, M. (2001). Democracy, sovereignty and the rule of law: lessons from the European Union. *European Law Journal*, 7(2), 183-201.
48. Данчік, Д. Л. (2006). The Limits of *Jus Cogens*. *European Journal of International Law*, 17(1), 125–152.
49. Данчік, Джефрі Л. (2021). Застосування норм *jus cogens* у міжнародному праві. Міжнародне право: збірник наукових праць, випуск 4.
50. Smith, J. (2015). *International Humanitarian Law*. Cambridge University Press.
51. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти тортури та інших жорстоких, нелюдських або зневажливих стосовно поводжень або покарань (1984). URL: <https://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/cat.aspx> (Дата звернення: 20.03.2023).
52. United Nations Framework Convention on Climate Change. (1992). Article 4.
53. Віденська конвенція про консульські відносини 1963 року. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MU63K02R> (Дата звернення: 20.03.2023).
54. International Court of Justice. (2004). *Avena and Other Mexican Nationals (Mex. v. U.S.)*, Judgment of 31 March 2004. URL: <https://www.icj-cij.org/en/case/128>. (Дата звернення: 20.03.2023).
55. Рішення Міжнародного Суду у справі Vienna Convention on the Law of Treaties (Vienna Convention), 1971 рік.
56. The Paquete Habana Case, 1900, United States Reports, vol. 175, p. 677. URL: <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/175/677/> (Дата звернення: 22.03.2023).
57. Загальна теорія держави і права: Підручник / За заг. ред. О. О. Марченка. - 2-ге вид., перероб. і допов. - К.: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2017. - 678 с.

58. Кравц, Джеймс. (2017). Міжнародне право: Основні питання. Київ: Видавничий дім "Ін Юре».
59. Harvey, G. "The Universality of Jus Cogens: An Analysis", Case Western Reserve Journal of International Law, 2010.
60. Panama v. United States, 27 I.L.M. 5 (1988). URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/72837378.pdf> (Дата звернення: 22.03.2023).
61. Справа "Югославія проти Бельгії", 20 лютого 2002 р., Міжнародний Суд (ICJ Reports 2002, р. 3)
62. Віденська конвенція про дипломатичні відносини 1961 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_008 (дата звернення: 26.03.2023).
63. «Українські дипломати надають допомогу затриманому у Франції українському моряку» URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-ukrajina-moryak-francija-cocaine/31495812.html> (дата звернення: 26.03.2023).
64. Справа з українським громадянином, який був затриманий і утримувався в умовах нелюдської поведінки в іноземному південноамериканському в'язниці. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2450015-consul-ukraini-vitav-iz-pid-sudnici-pomerlogo-sudovo-povinnogo.html> (дата звернення: 26.03.2023).
65. BBC News. (2019, April 11). Julian Assange: Wikileaks co-founder arrested in London. URL: <https://www.bbc.com/news/uk-47891737> (дата звернення: 26.03.2023).
66. European Court of Human Rights. (1984). Rezaq v. Denmark. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-57479%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-57479%22]}) (дата звернення: 26.03.2023).
67. Конвенція Організації Об'єднаних Націй з морського права : Конвенція Орг. Об'єдн. Націй від 10.12.1982 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_057#Text (дата звернення: 10.04.2023).
68. Міжнародна Конвенція про цивільну відповідальність за шкоду від забруднення нафтою : Конвенція Орг. Об'єдн. Націй від 29.11.1969 р. URL:

- https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_806#Text (дата звернення: 10.04.2023).
69. Конвенція про морське середовище 1982 року. URL: https://www.un.org/depts/los/convention_agreements/texts/unclos/unclos_e.pdf (дата звернення: 10.04.2023).
 70. ICJ, The Erika (France v. Total SA and Others), Judgment, 25 September 2012, para. 164.
 71. Case Concerning the Gabčíkovo-Nagymaros Project (Hungary/Slovakia), Judgment, ICJ Reports 1997, p. 7, para. 25(1)(d).
 72. European Court of Human Rights, Case of Temptelhof v. Switzerland, Application no. 13982/88, Judgment of 12 June 1998.
 73. International Court of Justice. Case Concerning the Maria Teresa. Judgment of 17 February 2012.
 74. International Tribunal for the Law of the Sea. Case No. 21 (Request for Advisory Opinion submitted by the Sub-Regional Fisheries Commission). Advisory Opinion of 2 April 2015.
 75. Prosecutor v. Yugoslavia (Serbia and Montenegro), Case No. IT-02-54-T, Judgment of 10 December 2003, para. 424-426.
 76. International Criminal Court. (2012). Situation in the Democratic Republic of the Congo. Lubanga case. URL: <https://www.icc-cpi.int/drc/lubanga> (дата звернення: 10.04.2023).
 77. Бондаренко І. Юрисдикція Міжнародного Суду ООН: теорія та практика. Київ: Видавничий дім "Ін Юре", 2014. 263 с.
 78. Міжнародний Суд ООН. (2021). Case concerning the Application of the International Convention for the Suppression of the Financing of Terrorism and of the International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination (Ukraine v. Russian Federation). URL: <https://www.icj-cij.org/en/case/166> (дата звернення: 10.04.2023).

79. ECHR. (2018). Judgment - BARRIO ALTO v. SPAIN. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22fulltext%22:\[%22Barrio%20Alto%22\],%22itemid%22:\[%22001-183509%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22fulltext%22:[%22Barrio%20Alto%22],%22itemid%22:[%22001-183509%22]}) (дата звернення: 10.04.2023).
80. Judgment of the International Court of Justice in the case concerning the Gabčíkovo-Nagymaros Project (Hungary/Slovakia), ICJ Reports 1997.
81. K. Y. M. de Filippé. Jus Cogens and Obligations Erga Omnes. Leiden Journal of International Law, 2005.
82. Конвенція ООН про рабство 1926 року. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Конвенція_про_рабство (дата звернення: 29.04.2023)
83. Kretzmer, David. The Legal Status of the Individual under International Law. 2nd ed., Oxford University Press, 2002.
84. Wilson, R.J. International Human Rights Law and Practice. 3rd ed., Cambridge University Press, 2011.
85. Inter-American Court of Human Rights. (2002). Case of Hilaire, Constantine and Benjamin et al. v. Trinidad and Tobago.
86. Міжнародний кримінальний суд. (2021). URL: <https://www.icc-cpi.int/> (дата звернення: 29.04.2023)